

УДК 372.881.111.1

СПІВВІДНОШЕННЯ МОВНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЙ У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ МОВ

Лазарєв О.В., к. пед. н.,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Уманський національний університет садівництва

Фернос Ю.І., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманський національний університет садівництва

У статті комунікативна компетенція розглядається в аспекті складного комплексу міжособистісної взаємодії, спрямованого на досягнення професійних цілей. Співвідношення методичних понять «мовна і комунікативна компетенції», що використовуються у методиці викладання мов, показало, що формування комунікативної компетенції можливе тільки на основі свідомого засвоєння мовної системи мови, тобто за наявності у студента мовної компетенції. Під комунікативною компетенцією розуміється здатність вирішувати мовними засобами комунікативні завдання у формах, адекватних ситуаціям спілкування, включно з вмінням використовувати мову у професійних цілях.

Ключові слова: комунікативна компетенція, мовна компетенція, прагматична компетенція, мова спеціальності, майбутній фахівець.

В статье коммуникативная компетенция рассматривается в аспекте сложного комплекса межличностного взаимодействия, направленного на достижение профессиональных целей. Соотношение методических понятий «языковая и коммуникативная компетенции», используемых в методике преподавания языков, показало, что формирование коммуникативной компетенции возможно только на основе сознательного усвоения речевой системы языка, то есть при наличии у студента языковой компетенции. Под коммуникативной компетенцией понимается способность решать языковыми средствами коммуникативные задачи в формах, адекватных ситуациям общения, включая умение использовать язык в профессиональных целях.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, языковая компетенция, прагматическая компетенция, язык специальности, будущий специалист.

Lazariev O.V., Fernos Yu.I. THE RELATION BETWEEN LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE COMPETENCES IN LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY

The concepts of linguistic and communicative competences are filled with their own methodological content, and today they are among the basic concepts underlying the developing of a particular method of teaching languages. Modern research in the field of methodology devoted to this topic continues the tradition of discussing the possibility of forming a communicative competence only on the basis of conscious assimilation of the linguistic system of the language, the knowledge inherent to the one who speaks and hears, and which allows him/her to understand and express himself/herself. In connection with this rather general definition, the question arises about the distinction between linguistic and communicative competences. We believe that the main goal in the process of teaching the language for special purposes to students of nonlinguistic higher educational establishment is the formation of communicative competence, which involves defining the ability of students to use the language in various communication situations to achieve any goals, in particular professional. At the same time, it is necessary to take into account the fact that non-verbal means are also widely used in communication, that is, communicative competence implies mastering both verbal and non-verbal components. Professional communicative competence is the main unit of content in a special language course for teaching students professional communication, which is characterized by strict regulation of communicators' speech behavior. The following elements should be emphasized as the main aspects of teaching vocationally-orientated communication: analysis, methods of formal reasoning, argumentation and opponency.

Key words: communicative competence, linguistic competence, pragmatic competence, language for special purposes, future specialist.

Постановка проблеми. Вивчення проблеми навчання мови за професійним спрямуванням студентів немовного факультету вимагає розгляду деяких особливостей. Ідеться про комплекс професійних комунікативних навичок і вмінь, визначених у рамках базової спеціальності студентів.

Сьогодні диктує свої вимоги щодо критеріїв і вимог до рівня підготовки майбутніх фахівців. Проблема введення інновацій та орієнтації на практичну підготовку стала настільки гострою, що давно вийшла за межі обговорення, визначені професійним співтовариством [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять положення психологічної теорії діяльності (Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн), теорії поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін), психологічні та психолінгвістичні основи засвоєння другої мови (І. Зимня, А. Леонтьєв), положення про комунікативно-діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи до навчання (І. Бім, Г. Китайгородська, А. Леонтьєв, Е. Пассов), фундаментальні праці провідних учених-дидактів (Ю. Бабанський, В. Ледньов, І. Лернер, П. Підкасітий, М. Скаткін та інші).

Поняття мовної компетенції вперше було введено у науковий обіг американським лінгвістом Н. Хомським. Загальновідомий факт, що лінгвістичні теорії регулярно змінювали обличчя методики протягом ХХ століття. Розгромна замовна стаття в 60-і роки минулого століття про теорію трансформаційної граматики не була винятком: спочатку створювалися методики навчання рідної мови, в основі яких лежав принцип породження, потім з'явилися спроби перевести принцип породження в методичні приписи для навчання іноземної мови. Для цього дослідження не має значення той факт, що спроби перенесення наукової лінгвістичної теорії в методичну практику не увінчалися успіхом (ХХ століття показало, що таке перенесення в принципі неможливе, що методика викладання мов повинна поклататися скоріше на власні дослідження з врахуванням «людського фактора»). Однак поняття мовної компетенції та «перформанції» прижилися в методиці, оскільки забезпечували ясне та повне розрізнення двох аспектів у навчанні (і вивченні) як рідної, так і нерідної мов. Поняття мовної та комунікативної компетенцій наповнилися власним методичним змістом і сьогодні є одними з основних понять, що лежать в основі побудови того чи іншого методу викладання мов [2, с. 8–9].

У роботах закордонних лінгвістів 60-х років минулого століття (див., наприклад, відому роботу Л. Якобовіца «Вивчення іноземної мови. Досвід психолінгвістичного аналізу») приділялося багато уваги розрізненню мовної та комунікативної компетенцій і способів їх реалізації. Незважаючи на те, що очевидність відмінності двох понять визнавалася всіма психологічними теоріями того часу, чітко розроблених психологічних і методичних теорій ще не було. Тому в ставленні до мовного акту виявлялася нечіткість (неусталеність) такого поділу. Цікавим видається той факт, що в основі психологічних досліджень цього періоду лежало базове уявлення про те, що

мовна компетенція пов'язана, перш за все, з розумінням, а говоріння – з реалізацією мовної компетенції. Робота Л. Якобовіца цікава тим, що присвячена визначенню «перформанції» як сутності, що виявляється в процесах і розуміння, і мовлення, які перебувають у відношенні один до одного в ієрархічній залежності. Тобто передбачалося, що спочатку відбувається розуміння будь-якої граматичної форми, а тільки потім її вживання в мові [3].

Не вдаючись в історію розвитку та трансформації цього поняття, зазначимо, що вже в найперших дослідженнях на цю тему центральним моментом, щодо якого вводилися розрізнення, був мовний акт, у якому акцент робився на «перформанції» (комунікативній компетенції) як на реалізації мовної компетенції.

Сучасні дослідження в галузі методики, присвячені цій темі, продовжують традицію обговорення можливості формування комунікативної компетенції тільки на основі свідомого засвоєння мовної системи мови. Такий підхід передбачає, що програми з навчання мови повинні будуватися на основі вивчення будови мови, мовної та стилістичної норми та функціональних стилів мови в їх органічній єдності, бо в цій єдності реалізується діалектична єдність системи мови з системою мовлення. Базою для формування комунікативної компетенції дослідники визначають мовну компетенцію – знання, притаманні тому, хто говорить і слухає, і які дають йому змогу розуміти та породжувати висловлювання. У зв'язку з таким досить загальним визначенням виникає питання про розрізнення лінгвістичної та мовної компетенції. Ми поділяємо думку Д. Ізаренкова, який під мовною компетенцією пропонує розуміти наявність практичних знань системи мови, а під лінгвістичною – теорію в галузі лінгвістики [4, с. 55–57].

Постановка завдання. Перш ніж приступати до обговорення методів і способів, необхідно визначити такі параметри, як вимоги до рівня комунікативної компетенції студента, до стратегії взаємодії викладача та студента, вимоги до програми з навчання мови спеціальності та особливості мотивації. Узагальнення всього перерахованого вище дасть можливість визначити найбільш адекватні поставленим цілям і завданням методи роботи.

Очевидно, що, перш за все, необхідно з'ясувати, що являє собою комплекс знань, умінь і навичок, традиційно названий у методиках викладання мов комунікативною компетенцією, який протиставляється поняттю мовної компетенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, треба зазначити, що навчання доцільного використання мовних засобів у мовленні передбачає поєднання функціонального та системного підходів з урахуванням закономірностей використання мовних засобів у різних функціональних стилях.

Принцип системного підходу передбачає, що набуття мовленнєвих умінь і навичок, засвоєння мовлення органічно пов'язані із засвоєнням мови як системи та ґрунтуються на осмисленні й розумінні лексичних і граматичних значень мовних одиниць, на усвідомленні їхніх функціональних можливостей. Правильний і доцільний вибір та вживання у процесі мовлення мовних засобів передбачає їх вивчення не окремим курсом у рамках вивчення мови, а як такі, що функціонують у певній сфері спілкування, яка задає певний контекст їх вживання.

Навчання мови – це складний психофізіологічний процес, що складається з реалізації двох різних методичних завдань, які в спрощеному вигляді можна сформулювати так: навчання системи мови (у єдності граматичних і лексичних виявів), тобто формування мовної компетенції; навчання реалізації мовної компетенції завдяки формуванню певних мовних навичок і вмій, тобто формування комунікативної компетенції.

У навчанні мови спеціальності питання про оволодіння комунікативною компетенцією виходить на перше місце, оскільки припускає наявність у студента певних базових знань мови (мовної компетенції). Підручники з мови за фахом, складені за кордоном, як правило, орієнтуються на середній рівень володіння мовою (що передбачає попереднє вивчення базисного курсу в обсязі біля 300 годин). Тому основною метою у процесі навчання мови спеціальності студентів немовних вишів ми вважаємо формування комунікативної компетенції, що передбачає визначення як актуальної проблеми методики формування у студентів уміння використовувати мову в різних ситуаціях спілкування для досягнення будь-яких, зокрема професійних, цілей. При цьому необхідно враховувати той факт, що в комунікації широко використовуються та відіграють важливу роль також невербальні засоби, тобто комунікативна компетенція передбачає оволодіння як вербальним, так і невербальним компонентами.

Очевидно, що в такому підході формування мовної компетенції виявляється підрядним завданням стосовно мети формування комунікативної компетенції, тобто здатності вирішувати мовними засобами

комунікативні завдання у формах, адекватних ситуації спілкування.

У нашому дослідженні комунікативна компетенція розглядається в аспекті складного комплексу міжособистісної взаємодії, спрямованого на досягнення професійних цілей, тому необхідно зробити певне застереження: студенти, для яких мова, що вивчається, не є рідною, не зможуть досягти рівня комунікативної компетенції, тожної рівню носіїв мови. Таке обмеження змушує, по-перше, співвідносити рівень комунікативної компетенції з тим рівнем мовної компетенції, який відповідає цілям і завданням певного етапу навчання. По-друге, необхідно брати до уваги той рівень загальної базової підготовки з мови, який був досягнутий студентами до початку навчання їх мови за фахом (професійним спрямуванням) [5, с. 13–14].

На думку Н. Гез, комунікативна компетенція передбачає володіння лінгвістичною (мовною) компетенцією, яка містить таке: а) знання відомостей про мову; б) наявність умінь співвідносити мовні засоби із завданнями та умовами спілкування, розуміння відносин між комунікантами; в) уміння організувати мовне спілкування з урахуванням соціальних норм поведінки та комунікативної доцільності висловлювання [6, с. 17; 7, с. 54–56].

Отже, оволодіння комунікативною компетенцією передбачає дотримання таких вимог:

1. З одного боку, студент повинен вміти виражати свої наміри адекватною мовною формою і, відповідно, виділяти наміри та сенс з висловлювань співрозмовника або автора (під час читання чи аудіювання), будуючи свою тактику спілкування з огляду на ці наміри та обставини спілкування. На думку авторів «Практичної методики викладання мови на початковому етапі» [8, с. 4], «такий підхід передбачає контроль і мовної компетенції, тобто перевірку володіння системою мови, правильності мови. Перше визначається за допомогою відомої системи «число помилок на певний розмір тексту чи висловлювання». Нормативність, правильність мови також пов'язана з урахуванням помилок, але не в системі мови, а в застосуванні слововживань. Мовна поведінка студентів у цьому разі оцінюється не за шкалою «правильно – неправильно», а за шкалою «норма – відхилення від норми», порівняно з аналогічною мовною поведінкою носія мови». Навчання комунікативної компетенції студентів передбачає дотримання основного правила комунікації – реальності (автентичності) умов спілкування або підбраного для читання/аудіювання

тексту, коли присутній обов'язковий компонент спілкування: мотив мовного висловлювання, його автентичність, тобто цінність поза умовами аудиторії [8, с. 13].

2. З іншого боку, вибір тактик спілкування та форм роботи з текстом повинен, перш за все, враховувати комплекс вимог до рівня загальної комунікативної компетенції (рідною мовою), якого повинні досягти студенти в рамках загальної вузівської підготовки майбутнього фахівця. Ця обставина зумовлює ретельний відбір комунікативних навичок і вмінь, які будуть покладені в основу організації технології. Завдання полегшується тим, що деякі комунікативні навички та вміння, сформовані на матеріалі рідної мови, можуть бути перенесені на нерідну (будь-яку іноземну) мову. Наприклад, у механізмі іноземної мови виділяють три групи навичок: а) навички мовлення рідною мовою, які повинні бути тільки перенесені на новий мовний матеріал й актуалізовані; б) навички, раніше сформовані рідною мовою та які повинні отримати корекцію в оволодінні іншомовним мовленням; в) навички, які повинні бути сформовані заново [8, с. 9–13].

Засади складовими комунікативної компетенції Д. Ізаренков пропонує вважати мовну, предметну та прагматичну компетенції. Ці терміни розмежовуються так: мовна компетенція «пов'язана з лінгвістичним боком організації комунікативних одиниць, вона забезпечує формування в того, хто говорить, вміння будувати граматично правильні й осмислені висловлювання; предметна компетенція відповідає за зміст висловлювань, вона забезпечує отримання знань про той фрагмент світу, який виступає предметом мовлення; прагматична компетенція розкриває комунікативні наміри мовця, умови спілкування, формуючи в того, хто говорить, здатність використовувати висловлювання в певних мовних актах, узгоджуючи їх з інтенціями (намірами) та умовами (ситуаціями спілкування)».

Прагматична компетенція складається зі «знання відповідностей між комунікативними намірами (інтенціями) та їх реалізацією через висловлювання; знання відповідностей між варіативною формою висловлювань, що реалізують один і той же намір, і ситуативними умовами мовного акту; вміння реалізовувати комунікативний намір шляхом вибору мовленнєвої дії відповідно до вимог ситуації та логікою перебігу мовного акту» [4, с. 56–57].

У рамках діяльнісного підходу основні комунікативні вміння формулюються так: «людина повинна володіти цілим ря-

дом умінь. Вона повинна, по-перше, вміти швидко та правильно орієнтуватися в умовах спілкування, по-друге, вміти правильно спланувати свою промову, правильно вибрати зміст акту спілкування, по-третє, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, по-четверте, вміти забезпечити зворотний зв'язок. Якщо будь-яку з ланок акту спілкування буде порушено, то тому, хто говорить, не вдасться домогтися очікуваних результатів спілкування – воно просто буде неефективним» [9; 10, с. 47; 11, с. 19–22].

Крім того, описуючи комунікативну компетенцію, необхідно брати до уваги сферу спілкування, тему мови, ситуацію спілкування, вид спілкування, які в комплексі становлять поле комунікації.

Отже, професійна комунікативна компетенція – основна одиниця змісту в спеціальному мовному курсі з навчання студентів професійної комунікації, яка характеризується жорстким регламентуванням мовної поведінки комунікантів, зайнятими позиціями, що передбачає виділення як основних аспектів навчання професійно-орієнтованого спілкування таких елементів: аналізу, способів формального міркування, аргументації та опонування.

Щодо методики формування професійної комунікативної компетенції у процесі навчання мови спеціальності, то формування професійної комунікативної компетенції у студентів повинно здійснюватися поетапно, де кожен з етапів спрямований на формування певних комунікативних умінь та навичок і характеризується власними способами та прийомами інтелектуальної роботи, структурою й принципами організації аудиторних занять і способами контролю.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, дидактичні умови ефективності формування професійної комунікативної компетенції можуть бути такими: використання проблемного підходу в навчанні; спираючись на попередньо сформовану мовну компетенцію; включення в навчальний процес цілеспрямованої діяльності щодо вдосконалення мовної компетенції; поетапність формування професійних умінь і навичок; організація цілеспрямованого, керованого, системного процесу формування професійних комунікативних умінь і навичок; сучасні підходи до змісту та технологій навчання професійної комунікативної компетенції.

Аналіз співвідношення методичних понять «мовна і комунікативна компетенції», що використовуються у методиці викладання мов, показав, що формування комунікативної компетенції можливе тільки на основі

свідомого засвоєння мовленнєвої системи мови, тобто за наявності у студента мовної компетенції. Під комунікативною компетенцією розуміється здатність вирішувати мовними засобами комунікативні завдання у формах, адекватних ситуації спілкування, включно із вмінням використовувати мову в професійних цілях.

Якість підготовки фахівця сьогодні визначається його готовністю до ефективної професійної діяльності, здатністю адаптації до швидко мінливих і невизначених умов сучасного світу, володінням професійними вміннями та навичками, умінням використовувати отримані знання у процесі вирішення професійних завдань. Основним завданням підготовки дедалі частіше розглядається вимога вдосконалення особистісно-сміслової сфери майбутнього фахівця, здійснюване завдяки більш раціональному використанню мотиваційних ресурсів. Це передбачає, перш за все, формування рефлексивного типу мислення, вміння вибудовувати комунікацію під час групового рішення проблеми, здатність проектувати нові форми дії, вміння критично мислити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев Т.Ф., Аніщенко В.М., Балл Г.О. та ін.; Біла книга національної освіти України / За заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Інформ. системи, 2010. 342 с.
2. Russell F., & Locke C. English Law and language. An Introduction for Students of English. Phoenix ELT, 1995. 300 p.
3. Якововиц Л. Изучение иностранных языков. Методика преподавания иностранных языков за рубежом. Вып. II. Москва: Изд-во «Прогресс», 1976. С. 144–145.
4. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов. Русский язык за рубежом. 1990. № 4. С. 55–57.
5. Грабой Т. А. Формирование профессиональной коммуникативной компетенции на материале языка специальности в неязыковом ВУЗе: дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Москва, 2002. 172 с.
6. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. Иностранные языки в школе. 1985. № 2. С. 17–24.
7. Гез Н.И. Обучение говорению: текст лекций по курсу «Методика обуч. иностр. яз. Москва: МГПИИЯ, 1980. 79 с.
8. Власова Н.С., Алексеева Н.Н., Барабанова Н.Р. и др. Практическая методика преподавания языка на начальном этапе. Москва: «Рус. яз.», 1990. 230 с.
9. Леонтьев А.А. Место интенсивных методов в обучении иностранным языкам. Проблемы краткосрочного обуч. рус. яз. иностранцев / Под ред. О.П. Рассудовой. М., 1977. С. 5–20.
10. Леонтьев А.А. Психологические проблемы массовой коммуникации. Москва: «Наука», 1974. 148 с.
11. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва: «Просвещение», 1969. 214 с.